

GORANII DIN KOSOVO ÎNTRE OCULTARE ȘI INSTRUMENTALIZARE

Ruxandra LAMBRU

Sucesivele secesiuni care au determinat apariția unor noi state pe teritoriul fostei Republici Socialiste Federative Iugoslavia¹, inspirat denumite de un autor american „vin vechi tras în sticle noi”², au readus în discuție problema minorităților etnice ca factor determinant în trasarea granițelor. Statul federal socialist făcea referire, în constituțiile succesive³ adoptate în timpul vieții lui Josip Broz Tito, la popoare *constitutive* (*konstitutivni narodi*) și la *naționalități* (*narodnosti*). Termenul de *naționalități* era considerat mai puțin ofensator decât cel de *minorități etnice*, deoarece nu desemna categorii inferioare, ci doar diferite față de popoarele constitutive⁴. Am adăuga aici că termenul de minoritate/ minorități etnice nu era agreat nici de alte regimuri comuniste (reamintim sintagma folosită obsesiv de Nicolae Ceaușescu în discursurile sale – „naționalități conlocuitoare”⁵) din același motiv: eludarea termenului însemna și eludarea respectării drepturilor minorităților etnice prevăzute expres în documentele internaționale.

Popoarele constitutive ale Republicii Socialiste Federative Iugoslavia (RSFI) erau sârbii, croații, slovenii, muntenegrenii și macedonenii. Naționalitățile erau celelalte grupuri etnice prezente pe teritoriul statului federal, menționate aparte în constituțiile republicilor din componența RSFI. Astfel, Constituția Republicii Socialiste Serbia din anul 1974 enumera ca naționalități albanezii⁶, maghiarii, slovacii, românii, rusinii și

¹ Nu am folosit termenul mai comod de „fosta Iugoslavie” din cauza impreciziei acestuia: chiar și după fărâmițările de la începutul anilor 1990, Belgradul a păstrat în denumirea oficială a statului termenul de „Iugoslavia”, din motive istorice, dar și de succesiune. Abia în 2003 s-a renunțat definitiv la acest nume.

² Horst Hannum, *Self-Determination, Yugoslavia and Europe: Old Wine in New Bottles?*, în „Transnational Law and Contemporary Problems”, Iowa City, University of Iowa, vol. 3, nr. 1, 1993, p.50-57.

³ 1946, 1953, 1963, 1974 (după amendamentele din 1967, 1968, 1971).

⁴ Vezi explicația la Vladimir Ortakovski, *Minorities in the Balkans*, Skopje, 1998, p. 378, nota 95.

⁵ Și teoretizată de același în *Națiunea și naționalitățile conlocuitoare în epoca contemporană*, București, Ed. Politică, 1983, p.71-86.

⁶ Denumiți oficial *șiptari* (în sârbo-croată) până la referendumul din anul 1971, respectiv amendamentele constituționale din același an. Termenul a fost ulterior considerat peiorativ și a fost înlocuit, denumirea oficială pentru acest grup etnic devenind *albanci*.

turcii. În componența Republicii Serbia intrau două provincii autonome, Voivodina și Kosovo¹, în care statut de popoare constitutive aveau, pe lângă sârbi, și maghiarii, slovacii, românii și rusinii, respectiv albanezii și turcii. Altfel spus, românii, de exemplu, aveau statut de „popor constitutiv”² în Voivodina, nu și în Serbia sau Kosovo. Grupurile etnice mai puțin numeroase, cum ar fi țiganii³, bulgarii, aromânii erau trecute la capitolul *alții* (*ostali*), chiar și în cazul recensămintelor oficiale. În trecut fie spus, tot la *alții* figurau și cetățenii care, din convingere sau din oportunism, se declarau *iugoslavi* (*jugosloveni*), categorie care merită un studiu aparte. Recensământul din anul 1961 din Serbia (inclusiv din regiunile Voivodina și Kosovo), la ale cărui date am avut acces⁴, nu îi menționează pe țigani, de exemplu, incluși în cuprinzătoarea categorie *alții*, și nici pe gorani, obiectul studiului nostru, trecuți la capitolul *musulmani* (*muslimani*), unde intrau bosniicii, turcii și bulgarii islamizați.

În continuare ne vom referi la structura etnică a provinciei Kosovo. Există o îndelungă dezbateră – mai mult decât o dezbateră, un *casus belli!* – pe tema compoziției etnice a acestei provincii, în care cele două părți implicate folosesc în mod diferit argumentele istorice, geografice, economice, politice și demografice. Rezumând, am putea spune că sârbi merg pe ideea „noi am fost primii în Kosovo”, iar albanezii pe aceea că „noi suntem majoritari”. Scopul declarat al disputei a fost (și este în continuare) acela de a stabili în ce stat ar trebui să se afle Kosovo. Așa cum se știe, soluția politică a independenței a prevalat, aceasta fiind proclamată în februarie 2008.

Nu vom discuta aici subiectul independenței și nici argumentele pro sau contra aduse de cele două părți. Vom constata doar că, pe lângă majoritatea albaneză și minoritatea sârbă, ambele foste „popoare constitutive”, în Kosovo trăiesc și alte grupuri etnice despre care s-a discutat foarte puțin înainte, toată atenția autorităților centrale sau locale fiind concentrată pe proporția sârbi-albanezi. Abia în ultimii ani, odată cu administrarea internațională a regiunii (instituită pe 10 iunie 1999, prin Rezoluția 1244 a Consiliului de Securitate al ONU), minoritățile din Kosovo au devenit ceva mai vizibile. La rândul lor, autoritățile de la Belgrad au început să menționeze tot mai des grupurile etnice din provincie, ale căror drepturi sunt încălcate de majoritatea albaneză.

Minoritățile „oficiale” ale regiunii sunt astăzi, conform datelor publicate de Administrația ONU în Kosovo, romii, ashkelii, egiptenii⁵, turcii, bosniicii, goranii,

¹ Până în anul 1963 s-a folosit titulatura „regiunea autonomă Kosovo-Metohija” (v. *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb, Izdanje Naklada Leksikografskog Zavoda FNRJ, 1956, vol. 4, s.v. *Jugoslavija*). Constituția federală din 1963 îi schimbă numele în „provincia autonomă Kosovo”. Constituția Republicii Serbia din anul 1990, adoptată de regimul naționalist al lui Slobodan Milošević, a redat provinciei vechea denumire de Kosovo-Metohija (prescurtată KOSMET).

² Acest statut a dispărut în noua Constituție sârbă din 1990 (vezi nota precedentă).

³ Numiți după 1990 *romi*, *ashkeli* și *egipteni*, v. *infra*.

⁴ V. *Enciklopedija Jugoslavije*, ed. cit., vol. 8, s.v. *Srbija*, cap. *Stanovništvo Srbije*.

⁵ Romi, ashkelia și egipteni sunt denumiri diferite asumate de grupuri ale aceleiași minorități, fapt confirmat de faptul că, în documentele internaționale privind provincia Kosovo, apare

muntenegrenii, croații și, firește, sârbii. Așa cum am spus, în statisticile fostei Iugoslavii, doar sârbii, muntenegrenii și turcii apăreau la capitolul „naționalități din Kosovo”.

De ce ne-am oprit asupra comunității gorani? În primul rând pentru a vedea cum un adjectiv de tipul ’muntean’, ’cel care locuiește la munte’ devine etnonim. În al doilea rând, pentru a stabili ce identitate culturală, socială, lingvistică acoperă acest termen. În spațiul iugoslav mai există un etnonim legat de „munte”: *muntenegrean* (*Crnogorac*), dar, în acest caz, situația este puțin diferită: există un stat numit Muntenegru (Crna Gora), cu atestare multiseclară, la fel ca și numele locuitorilor ei. În cazul goranilor nu există un stat căruia ei să îi poarte numele. Și totuși – un grup etnic care să își asume denumirea generică de ’oameni de la munte’¹?

Vechile dicționare sârbești – al lui Vuk St. Karadžić², din 1852, al lui Đuro Daničić³, din 1889 – nu fac referire directă la această populație. Vuk înregistrează *goran*, *goranin* ’de la munte’, ’muntos’, și *Goran* ca ’supranume’, alături de *goranin*, sinonim cu *gorjanik* ’cel care trăiește la munte’. Marele dicționar al Academiei Iugoslaviei⁴ prezintă următoarele intrări: *goranin* (cu sinonimele *goran*, *gorjanik*, *goranac*, pl. *gorani*) ’om care trăiește la munte’. Este menționat și toponimul *Gorani*, „sat dăruit de Ștefan Dușan mănăstirii Dečani, printr-un hrisov datând din secolul al XIV-lea (forma veche – *Gorane*)”. Tot toponime sunt și *Goranci*, „sate în Herțegovina și Croația”, și *Gorjani*, „sat în Serbia, pe lângă Užice” (Kosovo, n.n.).

Am consultat și dicționarele bulgare de secol al XIX-lea și început de secol al XX-lea. Astfel, la Naiden Gherov⁵ apar intrările *gornianet* ’om de la munte sau de la partea de sus a unui ținut’ și *gorianin* ’care se referă la șerpi, șarpe din munte’. În dicționarul Academiei Bulgare⁶ am găsit *gornenet* (pl. *gornenți*) ’om de la munte sau din partea de sus a satului’ și *gorianin* (pl. *goriani*) ’1. locuitor de la munte. 2. care se referă la șarpe [în literatura populară, n.n. R.L.]. 3. care se referă la vânt’. În altă lucrare, relativ recentă, elaborată sub aceeași tutelă a Academiei Bulgare⁷, explicațiile sunt mai

acronimul RAE (v., de exemplu, raportul *OSCE Kosovo Mission helps push for greater integration of minorities*, <http://www.osce.org/item/21757.html>)

¹ O comunitate etnică având un nume asemănător sunt *góralii* din Polonia (de la pol. *góra* ’munte’). Aceștia sunt, evident, munteni, păstori ce locuiesc în Carpații nordici și, la fel ca în cazul goranilor, există diverse teorii ce încearcă să le explice originea. Sunt „revendicați” deopotrivă de polonezi, români și slovaci.

² Vuk Stefanović Karadžić, *Srpski rječnik istumačen njemačkijem i latinskijem riječima*, Viena, 1852.

³ *Rječnik iz književnih starina*, Belgrad, 1863.

⁴ Jugoslavenska Akademija, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umetnosti, tom. I-XVIII, Zagreb, 1880-1978; vol. III, ce conține litera G, a apărut în 1891.

⁵ Naiden Gherov, *Рячникъ на българскы языкъ*, Plovdiv, Дружествена печатница “Съгласие”, 1895, reproducere fototipică Sofia, 1975, vol. I.

⁶ Българска Академия на Науките, *Речник на съвременния български книжовен език*, Sofia, 1955, tom I.

⁷ *Речник на българския език*, Българска Академия на Науките, Sofia, 1981, tom III.

complete: *gorneneŭ* (dial.) '1. om din partea de sus a satului (sin. *gornokraeŭ*) și 2. om care trăiește sau este născut la munte', iar s.v. *gorianin*: '1. om care trăiește la munte 2. în folclor, epitet pentru șarpele care trăiește în munte'. Aceleași sensuri apar și în dicționarele limbii macedonene¹ sau ale limbii slovene².

Nici dicționarele explicative sau etimologice apărute la Belgrad, Zagreb, Skopje, Ljubljana și Sofia în ultimele decenii ale secolului trecut nu fac referire la vreun grup etnic. Excepția o constituie dicționarul etimologic al lui Petar Skok din 1971³, care, pentru *gora*, dă derivatele *gorac*, *goranin*, pl. *gorani*, cu explicația 'locuitor, etnic din Gora – comitat (*župa*) în Munții Šar-Prizren, sau din Gorski Kotor'. Precizăm că primul toponim menționat de Skok este din Metohia, iar al doilea de pe coasta dalmată. Și dicționarul etimologic bulgar⁴, apărut în același an, notează termenul *gorianin*, explicat ca 'vânt de la munte', 'locuitor de la munte', dar și 'bulgar islamizat (*pomak*) din satele de la vest de Tetovo'.

În concluzie, doar dicționarele etimologice, cel al limbii bulgare și cel al limbii sârbo-croate, menționează pentru gorani sensul de 'etnic din regiunea Gora', respectiv 'de la vest de Tetovo' (azi în Republica Macedonia). Se poate afirma deci că etnonimul este unul „de apartenență locală”, având la origine denumirea regiunii, Gora, care, la rândul ei, provine din apelativul *gora* 'munte'. Interesant de remarcat este faptul că *doar locuitorii musulmani ai regiunii poartă numele de gorani*.

Mergând pe urmele vechii unități administrative Gora, am constatat că prima ei atestare este din secolul al XIV-lea, într-un document de danie al țarului Ștefan Dușan către mănăstirea Dečani⁵, care enumeră sate de sârbi, de albanezi (*arbanasi*) și de vlahi din această provincie dăruite lăcașului de cult, fără a aminti nimic de gorani⁶. Faptul că goranii nu sunt menționați în documentele medievale sârbești confirmă faptul că numele lor nu înseamnă doar apartenența la spațiul comitatului Gora, ci este strâns legat și de

¹ În *Речник на македонскиот јазик*, editat de Institutul pentru limba macedoneană, vol. I, Skopje, 1961, apare doar *gorneneŭ* '1. cel de la munte 2. cel din partea de sus a satului, a ținutului'.

² *Slovar Slovenskega Knjižnega Jezika* al Academiei Slovene de Științe și Arte, Ljubljana, Institutul pentru limba slovenă, Ljubljana, 1970, înregistrează *goreniet* 'locuitor al părții de sus a satului' și alte două sensuri care nu interesează aici.

³ Petar Skok, *Etimologijski Rjecnik Hrvatskoga ili Srpskoga Jezika*, Zagreb, ed. Acad. Iugoslavă de Științe, 1971, tom I.

⁴ Българска Академия на Науките, *Български етимологичен речник*, Sofia, Издателство на Българска Академия на Науките, tom I, 1971.

⁵ *Хрисовула цара Стефана Душана*, publicat de Janko Šafařik în *Гласник Српског Ученог Друштва*, Belgrad, 1863, p. 264-310.

⁶ Este totuși menționat un sat numit Gorane, astăzi în Albania (v. Milica Grkovic, *Imena u dečanskim hrisovuljama*, Novi Sad, 1983, p. 130).

religie. Ei sunt o populație slavofonă *islamizată* și, cum islamizarea nu putea avea loc înainte de secolul al XV-lea¹, nu sunt atestați înainte.

După căderea țaratului lui Dușan, comitatul Gora (care se întindea și în nordul Albaniei de astăzi²) dispare. Urmărind organizarea administrativă a provinciei Kosovo-Metohia de după 1945, am constatat că sudul extrem al provinciei, fosta regiune Gora, aparținea comunei (*opština*) Dragaș. Dispariția numelui comunei a însemnat probabil și ocultarea originii goranilor în perioada Federației socialiste. Abia în anii 1980³ comuna s-a împărțit în două și s-au repus în circulație denumirile istorice de Gora și Opolje, trimiteri evidente la Serbia Mare din timpul lui Dușan. Potrivit hărților administrative ale noului stat Kosovo, date recent publicității, după proclamarea independenței comuna a revenit la numele Dragaș (variantea albaneză Dragashi).

După ce am stabilit identitatea goranilor și originea istorică a numelui lor, am dorit să le schițăm și alteritatea. După cum am arătat deja, istoriografia și statisticile iugoslave nu îi menționau pe gorani, poate și datorită asimilării lor cu albanezii kosovari prin prisma religiei. Astăzi se vorbește mai mult de gorani decât ieri, mai ales după internaționalizarea conflictului din regiune. Documentele comunității internaționale referitoare la Kosovo, presupuse a fi neutre, îi menționează adesea. Rapoartele anuale ale OSCE îi descriu pe gorani ca 'minoritate slavofonă de religie musulmană din regiunea Prizren-Dragaș'⁴, iar cele ale Înalțului Comisariat ONU pentru refugiați 'comunitate musulmană nealbaneză din regiunea Gora, comunele Dragaș și Prizren'⁵.

O simplă căutare pe Internet cu scopul de a monitoriza vizibilitatea acestei etnii în mass media din țările slave de sud poate genera surprize unui neavizat. În presa bosniacă, goranii sunt considerați bosnieci musulmani (este adevărat că definiția de *slavofoni de religie islamică* se potrivește ambelor etnii, doar locul de baștină făcându-i diferiți), în cea macedoneană sunt descriși ca păstori macedoneni emigrați în Kosovo, în timp ce presa de la Sofia îi consideră bulgari islamizați. O lucrare recentă de istorie a Bosniei-Herțegovina vorbește despre gorani ca despre o „comunitate compactă de slavi

¹ *Enciklopedija Jugoslavije*, sintetizând informațiile oferite de istorici, consideră că goranii sunt „ultimii dintre creștinii balcanici care au trecut la islam, și anume în secolele al XVI-lea, al XVIII-lea și chiar început de secol al XIX-lea” (v. vol. 3, 1958, p. 491, s.v. *Gora*).

² Jupa *Gora* se întindea între depresiunea Tetovo și depresiunea Prizren-Metohija, cea mai mare parte (douăzeci și două de sate) aflându-se în Iugoslavia, o parte mai mică (nouă sate) intrând în componența Albaniei (v. Milovan Radovanović, *Šar Mountain and its župas in south Serbia's Kosovo – Metohija region*, în *Goranci, Muslimani i Turci u Šarplaninskim župama Srbije: problemi sadašnjih uslova života i opstanka*, zbornik radova sa okruglog stola održanog 19. aprila 2000. g. u Srskoj Akademiji nauka i umetnosti, Beograd, 2000, p. 7-9 *passim*).

³ Perioada de exacerbare a naționalismului albanez, respectiv sârb în Kosovo.

⁴ *Raportul privind drepturile omului, relațiile interetnice și democratizarea Kosovo (vara 2007 – vara 2008)*, autor Misiunea OSCE în Kosovo, p.12, nota 38. Disponibil la adresa http://www.osce.org/documents/mik/2008/09/32879_sr.pdf. Denumirile folosite sunt: *Goranci* în varianta sârbă a documentului, *Gorani* în cea engleză și *Goranë* în cea albaneză.

⁵ V. *Tenth Assessment of the Situation of Ethnic Minorities in Kosovo*, March 2003, p.7. Raportul este disponibil pe Internet la adresa <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home/>.

islamizați aflată în zonele locuite ale munților Šar, în sudul provinciei Metohija, împărțită astăzi în trei state: douăzeci de sate în Kosovo, nouă în Macedonia și două sate în Albania”¹. În context, să amintim că nici Bosnia-Herțegovina post-Dayton, nici cele două entități ale sale – Federația Musulmano-Croată și Republica Sârbă – nu au trecut în constituție termenul de „minoritate etnică”. Sunt menționate doar popoarele constitutive: bosniicii, sârbii, croații, restul comunităților figurând la capitolul „alții”².

Deși goranii sunt musulmani, albanezii kosovari nu îi simt a fi „de-ai lor”, deoarece nu vorbesc albaneza. Totuși îi consideră albanezi sârbizați, dorind ca la recensăminte să figureze la același capitol cu majoritarii.

Constatăm deci că, după o lungă perioadă în care practic nu s-a vorbit despre gorani, referirile la ei abundă. De la discursul retoric din timpul regimului Milošević, în care Kosovo era „leagănul culturii și civilizației sârbe”, „inima Serbiei”, „Ierusalimul sârbilor”, în care „ceilalți” nici nu contau, în ultimii ani Belgradul a accentuat ideea că provincia este și patria unor minorități ca romii, goranii, turcii, muntenegrenii și nu în ultimul rând sârbii. Schimbarea de atitudine a avut un scop clar: comunitatea internațională trebuia să observe că nu doar sârbii, ci și alte grupuri etnice conviețuiesc cu albanezii. După strategia naționalistă „noi am fost primii în Kosovo”, se avansa o nouă ecuație politică: „majoritatea opresoare” (albanezii) versus „minoritățile oprimate”. Astfel, goranii – despre care mulți sârbi din afara provinciei nu știau că există – sunt astăzi menționați tot mai frecvent în reportaje, interviuri sau în materiale științifice, insistându-se asupra discriminării la care îi supun albanezii. Discriminarea există, nu este o invenție și este confirmată de rapoartele OSCE privind regiunea³, doar că nu trebuie să uităm că ea funcționa și înainte de 1990. Un lider al comunității declara unui reporter de la “The Economist”: „Înainte eram cumva o etnie-tampon între sârbi și albanezi, dar acum [după izbucnirea conflictelor] suntem puși cu spatele la zid și de unii, și de alții”⁴.

În concluzie, de la ocultarea (involuntară) a goranilor la instrumentalizarea lor nu a fost nevoie decât de un pas: criza din Kosovo. Deși constatarea este tristă, nu este mai puțin valabilă: tensiunile din anii 1990 care au degenerat în conflict, administrarea internațională și, în fine, proclamarea independenței au contribuit la (re)aducerea pe scena politică și socială a micii comunități. La nici 5.000 de locuitori, cât se estimează că ar fi numărul lor⁵, goranii au acum un partid, reprezentanți în Parlament, două posturi

¹ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, Sarajevo, 1999.

² V. *Dosije o pravima i zaštiti nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini, Makedoniji, Srbiji, Crnoj Gori i Hrvatskoj*, în „Alternativna Informativna Mreža”, <http://www.aimpress.ch/dyn/dos/archive/data/2008/30424-doss-01-02.htm>.

³ Nefiind vorbitori de albaneză, au dificultăți în a beneficia de servicii medicale, de asistență juridică și de servicii bancare (V. raportul OSCE Mission in Kosovo, UNHCR, *Tenth Assessment of the Situation of Ethnic Minorities in Kosovo - march 2003*, p.12-16, http://www.osce.org/documents/mik/2003/03/903_en.pdf).

⁴ V. articolul *Ethnic groups in Kosovo*, în “The Economist”, 2 noiembrie 2006.

⁵ V. *Raportul privind drepturile omului ...*, Misiunea OSCE în Kosovo, p. 12.

de radio¹, școli proprii (în care studiază după programa sârbă, datorită limbii, și primesc educație religioasă de la clerici bosnieci, datorită religiei!), le sunt consacrate conferințe și filme documentare² ș.a.m.d.

Până la apariția unei monografii complete consacrate acestei comunități, ar fi interesant de cercetat imaginea pe care o au goranii în noile manuale de istorie și civilizație ce vor intra în programa școlilor albaneze, respectiv sârbe din Kosovo. Este de așteptat ca explicațiile să difere în funcție de limba destinatarilor acestor manuale, așa cum s-a întâmplat de atâtea ori de-a lungul istoriei, și nu doar în Balcani.

Gorani From Kosovo Between Avoidance And Instrumentalisation

This paper focuses on the origin of the name of the Gorani people from Kosovo, their oldness and mode by which it is defined by cohabiting peoples. It is believed that Gorani were originally Slavic people and subsequently islamized and have been living in the Prizren region and they are now considered successively Serbians by the Serbian state, Macedonians by the Macedonian state and Bulgarians by the Bulgarian state. They were barely being mentioned both in historical sources and censuses during the former Yugoslavia becoming more visible after the Kosovo conflict became a hot topic on the international agenda. Nowadays, Gorani have a political party, representatives in the Kosovo Parliament and schools. Due to the Serbian linguistic kinship, they have a curriculum similar to the Serbian one and due to their religion Bosnian clerics are giving them religious education.

¹ Raportul OSCE citat mai sus, p. 33, nota 112.

² Cităm dintr-o cronică a BlackBox Festival, Berlin 2006, semnată de Aura Cumita Waschke în revista „Tomis”, 20 decembrie 2006: „La secțiunea film documentar au intrat în competiție cincisprezece filme. Premiul *Golden blackbox* a fost acordat filmului *Posle Rata (After the war)*, în regia lui Srdjan Keča, producție sârbă din 2005. Filmul îi are ca protagoniști pe gorani, un mic grup slav (sic!) musulman care trăiește în munții din sudul provinciei Kosovo, între cele două granițe cu Albania și Macedonia” (disponibil la <http://www.revista-tomis.ro/Arhiva/2006/12%20decembrie/027.htm>).